

О. В. Сердюк
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

УНІВЕРСАЛІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ XIX СТОЛІТТЯ В СВІТЛІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ САМОВИХОВАННЯ

Часто універсалізм розглядають через призму релігійної або моральної свідомості, як певну протилежність релятивізму або індивідуалізму.

Однак, як видається, універсалізм доцільніше розглядати у більш широкому контексті, адже він безпосередньо залежить від здатності до

самовиховання й самоосвіти як процесів складних і багатовимірних. Не випадково їх намагаються раз у раз осмислювати представники різних сфер гуманітарного знання (філософи, соціологи, психологи, культурологи, спеціалісти в галузі педагогічної науки, етики тощо). Наприклад, Г. Чернявська небезпідставно вважає, що «самообразованием можно назвать процесс приобретения человеком общих и специфических (профессиональных) знаний по собственной инициативе путем самостоятельно организованных и контролируемых занятий» [6, с. 39]. У свою чергу, Г. Серіков намагається запропонувати комплексне визначення, що охоплює усі виміри процесу самоосвіти, а саме, як «способ поиска и усвоения социального опыта, с помощью которого человек может осуществлять собственное воспитание, образование, развитие и профессиональную подготовку в соответствии с поставленными задачами» [5, с. 34]. Але найбільш послідовною й переконливою видається концепція самоосвіти й самовиховання, запропонована В. Лозовим. Окрім іншого, дослідник доводить, що самоосвіта «проявляється як: специфічний універсальний вид діяльності, технологія роботи з текстом, засіб вторинної соціалізації, один із механізмів індивідуалізації, один із засобів самореалізації особистості» [4, с. 332]. Самоосвіту він вважає складовою частиною самовиховання, самовдосконалення особистості. У свою чергу, самовиховання В. Лозовий розглядає як «універсальний спосіб розв'язання суперечностей між необхідністю діяльності для задоволення різних (біологічних, соціальних і духовних) потреб індивіда й реальною можливістю їх здійснювати» [4, с. 331], а універсальність особистості пропонує усвідомити як «всебічність та гармонійність її розвитку (саморозвитку) на основі реалізації (самореалізації) у перетворюючій діяльності» [4, с. 332]. Як бачимо, не випадково поняття «універсальності» виявляється стрижневим в усіх цих визначеннях.

Актуалізація універсалізму, як здається, виявляється пов'язаною з певною спрямованістю соціокультурних процесів, з умовами становлення культури особистості, формування її ціннісних орієнтирів. Доволі яскраво універсалізм проявився в середовищі української інтелігенції ХІХ століття.

Йдеться, зокрема, про мовний простір, адже для української культури ХІХ століття був притаманний не лише лінгвоцентризм, а й мовний універсалізм. Яскравий приклад – специфіка мовної освіти і самовиховання у дитинстві майбутнього композитора Миколи Лисенка. З одного боку, мати Лисенка – Ольга Єремівна (яка була вихованкою Смольного

інституту у Петербурзі й не знала української мови) ініціювала ґрунтовне вивчання французької мови, А. Фет (у ті часи – батьків товариш) – російської, але Лисенко самостійно заходився вивчати українську. Олена Пчілка у своїх спогадах про Лисенка з подивом запитувала: «Як же могло так статися, що при такому вихованні Микола став українцем, гарячим, свідомим патріотом-українцем?». І сама ж відповідала: «Порятунок для Миколи було те, що вродився він і зростав на селі», яке на ту пору «зберігало свою подобу – мову, казку, пісню» [3, с. 68]. Саме спілкування з місцевими селянами та їх дітьми підштовхнуло Лисенка до усвідомлення необхідності вивчати рідну мову, хоча й самотужки. З другого боку, знання французької, російської та інших іноземних мов дозволило Лисенку в Лейпцизькій і Петербурзькій консерваторіях, де він навчався, відчувати себе достатньо комфортно з точки зору мовної комунікації.

Взагалі ж, самовиховний процес для багатьох українських культурних діячів нерідко йшов врозріз офіційному освітньому, адже переважна більшість з них навчалася в «імператорських» університетах з відповідними мовною політикою, ідеологічними настановами в освіті й вихованні майбутніх «верноподданных імперии». Водночас, наявність університетського диплому сприяло «базовій» соціалізації, реалізації успішного «біографічного проекту», вирішенню певних стратегічних культуротворчих завдань.

Звідси й актуалізація професійного універсалізму, який можна вважати найпоширенішим явищем в українському інтелігентському середовищі ХІХ ст.

Слід, мабуть, нагадати, що вже згадуваний Микола Лисенко навчався в харківському і київському університетах на природничому факультеті, а його родич – Михайло Старицький – на юридичному. Більше того, майбутній класик української музики по завершенню київського університету навіть захистив дисертацію на тему «Розмноження нитчастих водоростей» й отримав диплом кандидата природничих наук. Однак, це не завадило йому розвиватися переважно на засадах самоосвіти й самовиховання як музиканту. Набуття відповідного соціального статусу після успішного завершення навчання в університеті надало можливість Лисенку влаштуватися на посаду мирового посередника 2-ї дільниці Чигиринського повіту, що дозволило заробити гроші на навчання у Лейпцизькій консерваторії.

Вступ до цієї консерваторії для Лисенка вже означав не стільки набуття статусу студента престижного навчального закладу, скільки мож-

лівість цілеспрямованого засвоєння знань, необхідних для успішної творчої самореалізації як композитора і музиканта-виконавця.

Відомості з поточних семестрових свідоцтв М. Лисенка, отриманих у Лейпцизькій консерваторії, дають підстави стверджувати, що він зарекомендував себе не лише як дуже обдарований, а і як вельми ініціативний студент. Г. В. Курковський опублікував фрагменти характеристик, наданих лейпцизькими професорами. У 1868 році Е. Ф. Венцель називає М. Лисенка одним з «найобдарованіших моїх учнів», який «виявляє зразкову старанність і вже досяг чудових результатів» [2, с. 45], а наступного року Карл Рейнеке підсумовує: пан Лисенко завжди був зразково-старанним учнем, набув вельми значної техніки, так само як і правильного розуміння як класичних, так і сучасних творів» [2, с. 45]. До слова, зауважимо, що М. Лисенко програму чотирирічного курсу навчання виконав за два роки.

На прикладі творчої біографії М. Лисенка можна побачити, як через зростання культуротворчого потенціалу індивіда процес саморозвитку, самовиховання набуває більш усвідомленого й цілеспрямованого характеру.

Власне, бажання гармонізувати свій творчий саморозвиток спричинило у 1874 році вступ М. Лисенка до Петербурзької консерваторії у клас «спеціального інструментування» М. А. Римського-Корсакова. В заяві він писав: «Бажаю вивчити спеціально інструментування і для цього уклінно прошу дозволити відвідувати клас професора Римського-Корсакова...» [1, с. 88]

Не менш виразно простежується зв'язок між універсалізмом й алгоритмом самоосвіти й самовиховання на прикладі творчого саморозвитку українського культурно-освітнього діяча, письменника, композитора, історика М. М. Аркаса, який отримав різносторонню освіту в петербурзькому Училищі правознавства, одеській гімназії, Новоросійському університеті, служив у морському відомстві в Миколаєві, а у вільний від служби час писав історичні розвідки, займався музичною фольклористикою, самотужки оволодівав музичними знаннями, навичками композитора, увійшовши в українську культурну історію як лібретист і композитор першої опери на основі шевченківського поетичного тексту «Катерина».

Слід також відзначити, що специфіка саморозвитку особистості, її самовиховання у той період визначалася певними особливостями українського менталітету, зокрема, індивідуалізмом, що нерідко виявлявся

через здатність до усвідомленого, самостійного обрання сфер чи напрямків діяльності, формування власної позиції щодо вирішення певних актуальних для індивіда питань навіть за умов, коли ця позиція не могла бути публічно оприлюднена. Як це не виглядає парадоксальним на перший погляд, але саме з індивідуалізмом, як видається, пов'язані яскраві прояви універсализму в культурній діяльності цілого ряду українських інтелігентів. Бажання на власний розсуд, покладаючись лише на власні сили, вирішувати широке коло амбітних культурних завдань, зумовлювалось нерідко як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками. До останніх можна віднести відсутність як порозуміння навколо сутності й актуальності цих завдань, так і реальної практичної підтримки, а часом і наявності протидії щодо їх вирішення не тільки з боку влади, а й своїх колег. Яскравим прикладом цього є розмаїта культуротворча діяльність Василя Каразіна.

Отже, культуротворчим процесам в Україні XIX ст. був притаманний неопросвітницький універсализм, що сполучався з індивідуалізмом, гуманізмом і сцієнтизмом, які визначали специфіку саморозвитку особистості, логіку самовиховання й самоосвіти.

Список використаних джерел:

1. Булат Т., Філенко Т. Світ Миколи Лисенка : нац. ідентичність, музика і політика України XIX – поч. XX ст. / Тамара Булат, Тарас Філенко. – Нью-Йорк: Укр. Вільна Акад. Наук у США; Київ: Майстерня книги, 2009. – 408 с.
2. Курковський Г. В. Микола Віталійович Лисенко – піаніст-виконавець / Г. В. Курковський. – К. : Музична Україна, 1973. – 152 с.
3. Микола Лисенко у спогадах сучасників: у 2 т. / Упор, текстів, ілюстратив. мат., передм. та коментарі Р. Пилипчака. – К. : Муз. Україна, 2003. – Т. I. – 342 с.
4. Морфологія культури: тезаурус / За ред. проф. В. О. Лозового. – Х. : Право, 2007. – 384 с.
5. Сериков Г. Н. Самообразование: совершенствование подготовки студентов. / Г. Н. Сериков. – Иркутск. : Изд-во Иркутского университета, 1991. – 232 с.
6. Чернявская Г. К. Трудный путь к самому себе : Очерки саморазвития личности / Г. К. Чернявская; Урал. гос. техн. ун-т. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1994. – 116 с.

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Кафедра культурології

ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(21 березня 2019 року)

Харків
«Право»
2019

УДК 13:130.1(130.2)+340+37.04+8

П78

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман – д. ю. н., професор, проректор з наукової роботи НЮУ ім. Ярослава Мудрого (голова редколегії);

В. О. Лозовой – д. ф. н., професор, завідувач кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого (заступник голови редколегії);

О. В. Прудникова – д. ф. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

Л. М. Сідак – к. ф. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого (секретар редколегії);

Ю. А. Меліхова – к. ю. н., доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Проблеми саморозвитку особистості в сучасному українському соціумі : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (21 берез. 2019 р.) / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2019. – 126 с.

ISBN 978-966-937-656-5

Збірник містить наукові статті й тези наукових доповідей з питань філософської антропології, філософії культури, соціальної філософії, філософії права, психології, педагогіки, культурології та актуальних проблем освіти і виховання в сучасних умовах соціокультурного розвитку.

Для викладачів, докторантів, аспірантів, студентів гуманітарних закладів вищої освіти та вчителів загальноосвітніх шкіл.

УДК 13:130.1(130.2)+340+37.04+8

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ISBN 978-966-937-656-5

Мищенко В. И.	СТУПЕНИ ОСОЗНАННОГО САМОРАЗВИТТЯ КАК ДУХОВНОГО ВОСХОЖДЕНИЯ	37
Дяченко К. А.	ОПТИМІСТИЧНИЙ НАСТРІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТА МЕТА САМОРОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ	41
Меліхова Ю. А.	САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СУДДІ: ФІЛОСОФСЬКО- ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ	45
Маслак Н. В.	ЗНАЧЕННЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ЮРИСТА-ФАХІВЦЯ, НОТАРІУСА	49
Понеділок А. І.	ДУХОВНА МАРГІНАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ Й МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	51

Напря́м 3

САМОВИХОВАННЯ І САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ЗАСОБИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Ерахторіна О. М.	ОСОБИСТІСНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ОСОБЛИВОСТІ Й ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ	54
Сердюк О. В.	УНІВЕРСАЛІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ХІХ СТОЛІТТЯ В СВІТЛІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ САМОВИХОВАННЯ	57
Люсаренко Т. О.	ЗНАЧЕННЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ БАНДУРИСТА-ВИКОНАВЦЯ ВИЩОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ	62
Гізімчук О. О.	МУЗИЧНА ОСВІТА І САМОВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МОЛОДИХ СПІВАКІВ	65
Вільхова О. Г.	ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	69

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ**

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(21 березня 2019 року)

Видається в авторській редакції

Технічний редактор *А. Т. Гринченко*

Підписано до друку з оригінал-макета 19.03.2019.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7,32. Обл.-вид. арк. 6,68. Вид. № 2150.
Тираж 50 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Контактний тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Татарчук С. І.
Тел. (057) 717-25-44